

TIASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 3, Sayı: 6, Mart 2016, s. 118-136

Çeviren: İsmail GÜLLÜ¹

HOLLANDA'DAKİ YENİ GÖÇMENLERİN DİNİ DEĞİŞİMİ: GÖÇ OLAYI²

Prof. Dr. Frank Van Tubergen¹

Özet

Hollanda'ya yakın zamanda gelen göçmenlere ait verileri kullanarak, göçün dini ritüellere ve dini etkinliklere katılım üzerindeki rolü incelenmektedir. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğu için ritüeller ve dini etkinliklere katılım göçten sonra da aynı kalırken, sadece küçük bir alt grupta dindarlıkta azalma görülmektedir. Dindarlıktaki bu azalmayı hem dini ritüeller hem de dini etkinliklere katılım noktasında gözlemlediğimde, düşüş dini etkinliklere katılım bağlamında daha belirgindir. Hollanda'ya göçten önce dini etkinliklere katılım Hollanda'dakine göre %40 daha az sıklıkla gerçekleşmekte iken, dini ritüel seviyesinde sadece %17'lik bir düşüş yaşanmıştır. Dini devamlılık ve düşüş derecesi ise, göç grupları arasında çarpıcı biçimde farklılık göstermektedir. Göç öncesi dindarlık durumuna bağlı olarak, Türk, Fas, Kuzeydoğu Amerika ve Batı Hint Adaları'ndan gelenlerin oluşturduğu sayısal olarak daha büyük ve "eski" yerleşik grupların, Bulgar ve Polonyalılarından oluşan "yeni" ve daha küçük gruplara oranla dini etkinliklere ve ritüellere daha fazla katılım gösterdikleri görülmüştür. Dini devamlılık ve düşüş bireysel tecrübelerine daha az bağlı gibi görünmektedir.

Anahtar kelimeler: Din, Göçmenler, Göç, Hollanda.

¹ Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ismailgullu@hotmail.com

² Bu çalışma, Türkiye, Bulgaristan ve Antiller gibi farklı coğrafya ve kültürlerden Hollanda'ya göç edenlerin dini ritüel ve dini etkinliklere katılımlarını karşılaştırmalı ve kalış süresi ile ilişkisi içinde zamansal olarak gerçekleşen değişimi ele alması bakımından dikkat çekicidir. Bu çalışmanın künyesi: "Religious change of new immigrants in the Netherlands: The event of migration"; *Social Science Research* 42 (2013) 715–725 şeklindedir.

**RELIGIOUS CHANGE OF NEW IMMIGRANTS IN THE
NETHERLANDS: THE EVENT OF MIGRATION**

Abstract

Using data on recently arrived immigrants in the Netherlands, I study the role of migration in religious attendance and praying. For the majority of immigrants, the frequency of religious attendance and praying remains the same after migration, but a substantial group shows religious decline. I observe this drop of religiousness for both attendance and praying, but the drop is much more pronounced for attendance. Whereas 40% participate less often in Holland than before migrating, frequency of praying dropped among 17% only. The degree of religious continuity and decline differs dramatically across immigrant groups. Conditional upon pre-migration religiousness, I find that the “older”, well-established and numerically larger migrant groups of Turks, Moroccans, Surinamese and Antilleans more frequently attend religious meetings and pray than the “new” and smaller groups of Poles and Bulgarians. Religious continuity and decline seem less dependent on individual experiences.

Keywords: Religion, Immigrants, Migration, Netherlands

GİRİŞ

Amerika ve Avrupa'daki göç araştırmacıları göçmenlerde dindarlık konusuna uzun bir zamandır pek ilgi göstermemektedirler (Cadge ve Ecklund, 2007). Ancak son on yıllık dönemde bu durum değişmiş ve özellikle geçen son birkaç yılda hem *Amerika* (Akresh, 2011; Alanezi ve Sherkat, 2008; Massey ve Higgins, 2011), hem *Kanada* (Connor, 2008, 2009b), hem de *Batı Avrupa*'da (Connor, 2010; Diehl ve Koenig, 2009; Fleischmann vd., 2011; Güngör vd., 2011; Maliepaard vd., 2010, 2012; Smits vd., 2010; Van Tubergen ve Sindradóttir, 2011; Voas ve Fleischmann, 2012) göçmenlerde dindarlık konusu üzerine yapılan araştırmalarda muazzam bir artış yaşanmıştır.

Bu çalışma, konunun boyutlarından biri olan göç olayının kendisi ile göç edilen ülkede kalma süresinin göçmenlerin dindarlığı üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı sorusuna katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Amerika'ya yeni göç edenler üzerine yapılan daha önceki araştırmalar, kendi ülkelerindeki katılım ile kıyaslandığında göçmenlerin göçün ardından dini toplantılara daha az sıklıkta katıldığını göstermektedir (Akresh, 2011; Connor, 2009a; Massey ve Higgins, 2011). Buna benzer bir durum Kanada'ya yakın zamanda gelen göçmenler arasında da görülmektedir (Connor, 2008, 2009b).

Göç edilen ülkedeki kalış süresinin dindarlıkta yaratacağı olası değişiklikler konusunda daha az fikir birliği bulunmaktadır. Massey ve Higgins (2011), dini katılımı bir OLS regresyonu² ön görmüş ve çoklu bir faktör kontrolünün ardından Amerika'da kalma süresi ile dini katılım arasında bir ilişki olmadığını ifade etmiştir. Ancak Akresh, (2011); Massey ve Higgins (2011)'in '2003'te yaptığı Yeni Göç Anketi'ni, daha az *kontrol değişkeniyle* birlikte kullanarak çok terimli bir model oluşturmuş ve Amerika'da kalış süresi ile dini katılım arasında olumlu bir ilişki bulmuştur (Connor 2008, 2009b). Dindarlık ölçeğine bağlı olarak Kanada'ya yakın zamanda göç edenler arasında karışık örüntüler bulunmuştur. Quebec'teki yeni göçmenler

TİDSAD

üzerine yapılan araştırmalardan birinde Connor, göçmenlerin kalış uzunluklarına göre dini toplantılara daha az sıklıkta katılım gösterdiklerini fark etmiştir. Boylamsal Göçmen Araştırması verilerine göre, 4 yılın üzerindeki bir süreçte dini etkinliklere katılımda zamanla düşüş gözlenirken gönüllülük esasına dayalı dini işlerde güçlü bir artış saptanmıştır.

Hollanda'daki batılı olmayan göçmenler üzerine yapılan bir araştırmada; kalma süresi ile dini bağlılık ve dini katılım arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Van Tubergen, 2007). 27 ülkede gerçekleştirilen Avrupa Sosyal Araştırması'ndan (European Social Survey) elde edilen verilerle, (Van Tubergen-Sindratottir, 2011) göç edilen toplumda kalma süresi ile dindarlığın çeşitli boyutları (örneğin; dini etkinliklere katılım, ritüel sıklığı ve dine bireysel bağlılık) arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu çalışmalar, genel göçmen örnekleme dayanmakta ve ülkedeki göçmenlerin kalış sürelerindeki çeşitlilikler hesaba katıldığında, muhtemel *kohort etkisi* (cohort effects) ve farklılaştırıcı bir unsur olarak geri göç (remigration) örnekleri yanıltıcı bir etki yapabilmektedir. Bu anlamda batı Avrupa'ya yeni gelen göçmenlerin dini davranışlar ve uygulamalarındaki olası değişiklikler hakkında çok az şey bilinmektedir.

Bu çalışma, artan bu literatüre üç yönü ile destek vermektedir. İlki; Kanada ve Amerika'da ele alınmış ancak Avrupa bağlamında araştırılmamış olan yeni gelen göçmenlerde dindarlık konusunda bir düşüş olup olmadığının Hollanda'da araştırılmasıdır. Bu, hem *dini etkinliklere katılım* hem de *dini ritüellere katılım* oranı göz önünde bulundurularak yapılacaktır. Dindarlığın bu iki boyutunun analizi ile, göç olayının arz ya da talep bağlamında değişikliğe sebep olduğunu vurgulayan teoriler de açıklığa kavuşmuş olacaktır. İkincisi; daha önce Avrupa'da hiç ele alınmamış olan yeni göçmenlerden elde edilecek verilerle kalma süresi ile dindarlık arasındaki ilişki değerlendirilmiş olacaktır. Üçüncü olarak; Hollanda'daki göçmen grupların kendi içinde dini yönden nasıl farklılık gösterdiği açıklanmaya çalışılacaktır. Hollanda'ya Polonya ve Bulgaristan gibi nispeten yeni kaynak ülkelerden (new source countries) gelen göçmenler ile daha büyük ve daha yerleşik olan Türkler, Faslılar, Surinamlılar³ ve Antilliler⁴ karşılaştırılacaktır. Bu çoklu grup perspektifi, başlangıç (origin) ve varış (destination) yeri arasındaki dini hareketliliklerin grup özelliklerine bağlı olup olmadığı konusunda değerlendirme yapma imkânı sağlayacaktır.

Teori ve Hipotezler

Sosyal Etki Teorisi ve Dini Talep Teorisi

Bu çalışmada, kalış süresi ile göç olgusunun göçmenlerin dindarlıkları üzerindeki rolünü anlamak için iki teori detaylı şekilde incelenecektir. Bunlar; din sosyolojisinde çok iyi bilinen iki teori olan (Ruiter ve Van Tubergen, 2009) sosyal etki teorisi-*social influence theory*- (Need ve De Graaf 1996; Te Grotenhuis ve Scheepers, 2001) ve dini talep teorisidir-*religious market theory*- (Finke ve Stark, 1998; Iannaccone, 1998; Stark ve Iannaccone, 1994).

Sosyal etki teorisine göre bireyler, içinde buldukları toplumsal ağdaki insanların- ebeveynler, akrabalar, çocuklar, komşular, öğretmenler, iş arkadaşları vs.- dindarlıklarından etkilenirler (Sherkat 1998; Sherkat ve Wilson, 1995). Kişiler, daha dindar ortam ve ağlarda, toplumsallaşma yoluyla norm ve değerlerin teşvik edilip gözlenmesi ve toplumsal kabul aracılığıyla desteklenmelerinden dolayı dindar olmaya ve dindar kalmaya yatkındırlar. Ayrıca bireyler daha dindar toplumsal ağlarda, dini aktivitelere katılmaya daha fazla önem veren insanları (örn. ebeveynler, eşler) memnun etmek için dini aktivitelerde daha fazla yer alabilirler.

Hollanda'daki Yeni Göçmenlerin Dini Değişimi: Göç Olayı

Dini talep teorisi ise, bireylerin zaman içerisinde dine olan yatkınlığının durağan kaldığını, ancak bu durumun kişiden kişiye değiştiğini öne sürmektedir. Dini etkinliklere katılımdaki çeşitlilikler dini tatmini elde etmenin bir sonucudur: Eğer bireyler arzu ettikleri sonuçlara ulaşırlarsa dini toplantılara daha fazla katılma eğiliminde olurlar. Elde edilen dini kazanımlar, toplumun beklentisi ile aynı doğrultuda ve tatmin edici olduğunda, katılım oranları arzulanan dini sonuçların temininin daha zayıf olduğu zamana (göç öncesi) göre daha güçlü olacaktır (Finke ve Stark 1998).

Göçün Parçalayıcı Etkisi

Teoriler, daha önce tespit edilmiş olan dini düşüşü yeni gelen göçmenler üzerinde açıklayabilirler mi? Sosyal etki teorisini izlediğimizde, dindarlıktaki bu azalmanın göçmenlerin kendi ülkelerinde sahip oldukları dini cemaati kaybetmelerinin bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Yakın çevrelerinde aynı dindar cemaat ağı olmadığında yeni göçmenler, geldikleri çevrede dini etkinlik ve ritüellere daha az katılım göstermektedirler. Dahası, genel olarak göçmenlerin kendi ülkeleri, göç edilen daha liberal ve seküler toplumlara göre daha dindardır ve bu durum göç olayından sonra daha seküler normlara, değerlere ve eylemlere maruz kalmakla sonuçlanmaktadır. Burada kesin olan, Polonya, Bulgaristan, Türkiye, Fas, Surinam ve Hollanda Antilleri'nde dinin, seküler olan Hollanda toplumuna kıyasla daha öncelikli olduğudur. Sosyal etki teorisine bağlı olarak, *Hollanda'ya yeni yerleşen göçmenlerin dini etkinlik ve ritüellere göç öncesine göre daha az katılım gösterdikleri* varsayılmaktadır (H1).

Dini talep teorisine göre, katılımdaki azalmanın göçten sonraki arz ve talep arasındaki uyum eksikliğinin bir sonucu olduğu varsayılmaktadır. Göçmenlerin kendi ülkelerindeki dinler genellikle çeşitlilik göstermekte (örneğin, Türkiye ve Fas'taki İslam ve Bulgaristan'daki İslam ve doğu ortodoksluğu, Polonya'daki Katoliklik), dini uygulamalar ve geleneklerdeki etnik kültürel farklılıkların uyumu ortam tarafından sağlanmakta (örneğin; Sünni İslam'a karşı Şii İslam'ı), dini hizmetler göçmenlerin ana dilinde verilmekte ve dini talebe ilişkin bölgesel farklılıklar ortam tarafından sağlanmakta iken, yeni göç ettikleri ülkede dini ortam göçmenlerin talepleriyle tam olarak uyum sağlayabilir. Bu suretle dini talep teorisi bağlamında, *yeni göçmenlerin Hollanda'daki dini toplantılara göçten öncekine oranla daha az katılım gösterdiği* varsayılmaktadır (H2). Dini talep teorisi çerçevesinde kalıcı dini taleplere ilişkin yapılan genel varsayıma bağlı kalındığında, dini ritüellere katılım sıklığında bireysel değişiklikler beklenmeyecektir.

Kalış Süresi

Teoriler, Hollanda'da kalma süresiyle ilgili olarak birbirine karşıt hipotezler öne sürmektedir. Sosyal etki teorisi, Hollanda'da kalış süresi arttıkça, göçmenlerin bu toplumdaki seküler uygulama ve normlara daha çok maruz kalacakları ve yavaş yavaş bu norm ve uygulamaların bazılarını benimseyeceklerini iddia etmektedir. Sosyal etki teorisi bu nedenle, *Hollanda'da kalış süresi uzadıkça, yeni göçmenlerin dini etkinlik ve ritüellere daha az katılım göstereceklerini* tahmin etmektedir (H3).

Dini talep teorisine bakıldığında (Van Tubergen ve Sindradóttir, 2011), farklı bir tahmine ulaşılmaktadır. Bu teorinin bilinen varsayımlarına göre, kişilerin ortamda sahip olmak istedikleri şeyleri -bunlar uygun bir ev ya da bir ritüel yeri olabilir- bulmaları zaman alacaktır. Cami veya kilise gibi dini kurumlar hakkında bilgiye ulaşmak, bölgeye gelen yeni göçmenler

için önem taşıyan hususlardır. Göçmenler kendi özel ihtiyaçlarına uygun dini ritüel yerleri arama ihtiyacı hissederler. Örneğin; hayali bir A göçmeni (örneğin bir Türk) için bu, kendi etnik grubunun üyelerine ait olan ve evinden çok da uzakta bulunmayan, imamın zihniyetinin de uygun olduğu bir bağlılık ve ortodoksinin olduğu bir cami olabilir. Bu taleplere tamamen uyan böyle özel bir camiye aramak masraflı olacağı gibi, mevcut aday camiler arasından bu özelliklere uygun cami olup olmadığını araştırmak, onları karşılaştırmak ve artıları ile eksilerini değerlendirmek (örneğin başka bir şehirdeki daha uygun bir cami ve yakındaki daha az uygun bir cami arasında seçim yapmak için) zaman ve enerji alacaktır. İkamet süresi uzadıkça, göçmenlerin uygun bir ritüel yeri aramak için zamanları ve dini hizmetlere daha sık katılmak için fırsatları da artacaktır. Böylece, dini talep teorisinin bu açılımına göre, *Hollanda'da konaklama süresi uzadıkça, yeni göçmenler dini toplantılara daha sık katılacağı* beklenmektedir (H4). Yine, arz yönlü teoriye göre ritüel sıklığında herhangi bir değişiklik beklenmemektedir.

Grup Farklılıkları

Göç tecrübesi tüm göçmen gruplar üzerinde mutlaka aynı şekilde yaşanmamaktadır. Her iki teori tarafından ortaya konulan mekanizmaların ayrıntılı şekilde incelenmesi ile, Polonya ve Bulgaristan'dan gelen yeni göçmen gruplar ile daha geleneksel ve yerleşik Türkiye, Fas, Surinam ve Antiller'den gelenler arasında önemli ayrımlar yapılabilir.

Polonya ve Bulgaristan'dan Hollanda'ya göç 2000'li yıllarda başlamış olmasına ve geçen yıllarda bu ülkelerden yapılan göçün hızla artmasına rağmen, her iki grup da hala çok küçük boyuttadır. Buna göre sosyal etki teorisi, daha küçük boyutlu ve yeni ortaya çıkmış olmalarının sonucu olarak Polonya ve Bulgaristan'dan gelen birçok yeni göçmenin etnik-dini topluluklar içine katılmadığını iddia edecektir. Talep teorisi, Hollanda teamüllerinde (önceden ağırlıklı olarak seküler ve Hristiyan olan) farklı din, dil, etnik kültürel geleneklere sahip bu göçmenlerin yeni dini taleplerini karşılamanın (örneğin, yeni bir kilise veya cami inşa etmek) biraz zaman alacağını vurgulamaktadır. Özellikle daha küçük ve daha yeni gruplar için dini arzlar yetersiz olacaktır. Bu ayrıca, her ne kadar ağırlıklı olarak Katolik olsalar da Polonyalılar için dil engelleri ve etnisiteye özgü dini uygulamaları beraberinde getirmektedir. Ve bu, çoğunluğu (bu çalışmadaki örneklemin %62'si) Müslüman bir geçmişi olan ve büyük bir azınlığı Doğu Ortodoksluğu (%37) olan yeni gelen Bulgar göçmenler için de doğru olabilir.

Yeni göçmenlerin geçiş deneyimi daha yerleşik ve daha büyük gruplar için farklıdır. Türkiye ile Fas'tan gelen düşük vasıflı ve beden işçilerinin Hollanda dâhil olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerine göçleri 1960'larda başlamıştır. Bu göç akışını, aile birleşimi ve aile kurma takip etmiştir. Surinam ve Hollanda Antilleri gibi eski Hollandalı kolonilerinden yapılan göçler her zaman vardı ancak 1970'lerin başından bu yana artış gösteren bir sayıya sahiptir. Ağırlıklı olarak Müslüman nüfusa sahip olan Türkler ve Faslılar, etnik-dini topluluklarını oluşturmada başarılı olmuş, aynı zamanda Surinam ve Antiller'den (bu grupların her ikisi de ağırlıklı olarak Hristiyan'dır) gelen göçmenler de dinlerini uygulamak için kendi yollarını bulmuşlardır.

Sosyal etki kuramı düşünüldüğünde, bu yerleşik dört gruba ait yeni gelen göçmenlerin kendilerini bir etnik-dini ağ içinde buldukları vurgulanmaktadır (Alanezi ve Sherkat, 2008). Dini talep teorisine göre; ortamın bu daha eski dört büyük grubun etnik-dini özel talepleri sağlayacak zaman bulduğu ve bu dört gruba ait yeni göçmenlerin talep ettikleri dini gereksinimleri bulmalarının daha kolay olduğunu savunulabilir. Her iki teori esas alındığında, *göçten önceki dindarlıklarına bağlı olarak Türkiye, Fas, Surinam ve Antiller'den gelen yeni*

Hollanda'daki Yeni Göçmenlerin Dini Değişimi: Göç Olayı

göçmenlerin Polonya ve Bulgaristan'dan gelenlere göre Hollanda'daki dini toplantılara daha sık katılacakları hipotezi ileri sürülmektedir (H5). Ayrıca sosyal etki teorisine dayanarak, göçten önceki dindarlığa bağlı olarak *Türkiye, Fas, Surinam ve Antiller'den gelen yeni göçmenlerin Polonya ve Bulgaristan'dan yeni gelen göçmenlere kıyasla Hollanda'da dini ritüellere daha çok katılacakları* beklenmektedir (H6).

Göç Sonrası Bağlayıcı Ağlar ile Köprü Kurucu İlişkiler

Gruplar içinde, göç deneyimlerinde göçmenlerin sahip olduğu bağlara dayalı olarak büyük farklılıklar olabilir. Sosyal etki kuramının mantığı takip edildiğinde, kendi etnik grubu (bağlayıcı ağlar-bonding ties) ile bağ kuran göçmenlerin Hollandalı çoğunluk üyeleri (köprü kurucu ilişkiler-bridging ties) ile ilişkileri karşılaştırıldığında önemli olan sıklıktır/frekanstır. Bağlayıcı ağlar eski dini uygulamaları ve inançları muhafaza etmeyi sağlarken, köprü kurucu bağlar göçmenlerin daha seküler eğilim ve uygulamalara artan bir şekilde maruz kalmalarına yol açacaktır (Maliepaard ve Phalet, 2012; Van Tubergen, 2007). Bu nedenle, Hollanda'daki yeni göçmenlerin dindarlıkları üzerinde *bağlayıcı ağların olumlu bir etkisi olduğunu ve köprü kurucu ilişkilerin ise dini etkinliklere katılım ve ritüel sıklığı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu* varsayılmaktadır (H7).

Veriler

Veriler, temel fonunu Avrupa Komisyonu 6. Çerçeve'nin Avrupa Birliği ERA-NET⁵ projesinden sağlayan, Norface⁶ tarafından finanse edilen *Avrupa'da Yeni Göçmenlerde Sosyo-Kültürel Entegrasyon Süreci (SCIP/SKES)*⁷ araştırmasından edinilmiştir. Araştırma; Hollanda, Almanya, İngiltere ve İrlanda'da yürütülmüş ancak saha çalışma yöntemlerindeki ve tasarımdaki ve göçüm sosyo-tarihsel birikimindeki farklılıklardan dolayı bu çalışmanın kapsamı altında kıyaslama sağlayacak derinlikte bir perspektif sunmaktadır. Bu çalışmada, Hollanda'dan alınan (Lubbers ve ark. Hollanda Sosyal Araştırmalar Enstitüsü, Hollanda İstatistik Merkez Bürosu, 2011) veriler kullanılmıştır. Anketin pilot araştırması kapsamlı şekilde yürütülmüş ve saha çalışmaları başlamadan önce algısal görüşmeler yapılmıştır. SCIP Hollanda araştırmasının saha çalışması Kasım 2010 ve Haziran 2011 tarihleri arasında yapılmıştır.

Veriler, veri toplamaya başlamadan en fazla bir yıl önce Hollanda'ya yasal olarak göç eden Bulgar, Polonyalı, Fas, Türk, Antiller ve Surinam'lı göçmenlerden toplanmıştır. Hollanda İstatistik Merkez Bürosu göçmen örneklemini belediye kayıtlarından elde etmiştir. Gelir gelmez kayıt olmamışlarsa Hollanda'da daha uzun süre ikamet etmiş olmaları muhtemeldir. Gerçekten de oldukça çok sayıda göçmen, özellikle Polonyalılar, resmen kayıtlı olmadan önce uzun bir süre Hollanda'da yaşamışlardır. Bu durum, veri kümesinde veri toplama işlemine başlamadan önce bir yıldan daha uzun süredir Hollanda'da bulunan göçmenlerin olduğu anlamına gelir. Göçmenlerin Hollanda'da bulunabilecekleri yıl sayısı üç ile sınırlandırılmıştır.

Göçmenler ile anadillerinde iletişim kurulmuş ve görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Cevap oranlarını arttırmak için anketörler bir adrese değişik zamanlarda altı kereye kadar tekrar gitmiştir. Katılımcılar, katılımları için 10 Euro'luk parasal bir teşvik almıştır. Önceki bulgulara paralel şekilde Hollanda'da, en yüksek yanıt oranı (%66) Türk göçmenlerden ve en düşük yanıt oranı Faslılar'dan (%36) alınmıştır. Ortalama yanıt oranı, Kanada'ya Göçün Boylamsal Araştırmasının birinci dalgasının (%60) ve Yeni Göçmen Anketinin (%68) hemen altındaki bir orandır (%51). Tüm gruplar için geçerli olmak üzere potansiyel bir katılımcı evde

bulduğunda, reddedenlerin sayısı düşük çıkmıştır. En yüksek ret oranı Faslılar arasında (%18), en düşük ret oranı ise yakın zamanda Türkiye'den göç edenlerden oluşmaktadır (%6). Cinsiyet ve yaş dikkate alındığında veriler temsildir. Yaşanılan bölge göz önüne alındığında, büyük şehirler hariç Hollanda'nın batı kısmının yüksek oranda temsili söz konusudur.

Toplamda, 3355 katılımcı ankete katılmıştır. Yaş aralığı 18-65 yaş aralığında olanlar (n=39), altı göçmen grubuna ait olmayanlar (n=187) ve Hollanda'da 3 yıldan daha uzun süredir kalan göçmen (n=400) katılımcılar hariç tutulmuştur. İnançsız olduklarını beyan eden katılımcılara dini davranış ve uygulamalar ile ilgili soru sorulmamış, bundan dolayı bu katılımcılar da (n=197) hariç tutulmuştur. Daha ileri analizler (burada belirtilmeyen) "inançsız" kategorisinin Hollanda'da kalma süresine bağlı olma olasılığının bulunmadığını ortaya çıkarmıştır. Bağımlı değişkenlere veya bazı tahmin unsurlarına cevap vermeyen katılımcıları da çıkardıktan sonra araştırma 2244 katılımcı ile sonuçlandırılmıştır.

Bağımlı Değişkenler

Dini Etkinliklere Katılım

Katılımcılara "düğün, cenaze gibi özel organizasyonlar dışında Hollanda'ya geldikten sonra kaç kez dini ritüele katıldınız?" sorusu soruldu. Cevap kategorileri: (1)"haftada birden fazla", (2)"haftada bir", (3)"ayda bir" (4)"yalnızca belirli kutsal günlerde", (5)"yılıda bir kez", (6)"yılıda birden daha az sıklıkta" ve (7)"hiçbir zaman" veya "neredeysse hiçbir zaman". Dini katılım üzerine yapılan bir araştırmada tipik olarak (Ruiter ve Van Tubergen, 2009), bağımlı değişkenlerin düzenli biçimi çözümlemede korunamamıştır. Paralel eğimler varsayımı çoklu tahmin unsurlarına uymamıştır (Stata 12 Brant testinde bulunduğu gibi). Bunun yerine, her birinde yeterli gözleme sahip olabilmek için bazı kategorileri yığınlaştırarak çokterimli aritmetik regresyon modeli kullanılmıştır. Nihayetinde üç sonuç elde edilmiştir: (1)"haftada bir veya daha fazla" (haftalık katılımcı kodlu); (2)"ayda birden yıldı birden daha az sıklıkta sayıya kadar" (orta sıklıkta) ve (3)"asla ya da hemen hemen hiç" (hiç). Duyarlılık kontrolleri, değişkenler farklı şekilde yığıldığı zaman (örneğin "daha az sıklıkta" seçeneği "asla ya da hemen hemen hiç" seçeneği ile birleştirildiği zaman) anlamlı sonuçların aynı kaldığını göstermiştir.

Dini Ritüeller

Dini ritüelin ölçüsü, "Hollanda'ya geldikten sonra dini etkinlikler dışında ne sıklıkta dini ritüellere katıldınız?" sorusuna dayalıdır. Müslümanlar için, "dini ritüel" yerine "toplu ritüel" ifadesi kullanılmıştır. Cevap kategorileri: (1)"her gün", (2)"haftada birkaç kez", (3)"ayda bir kez" (4)"yılıda birkaç kez", (5)"daha az sıklıkta" ve (6)"hiç". Müslümanlar için (0)"günde beş vakit" şeklindeki ek kategori, tek bir analiz yapabilmek için kategori (1) "her gün" ile birleştirilmiştir. Ayrıca ritüel için, paralel eğimler sayılı sıralı logit model içinde eritilmiş ve bunun yerine çok terimli lojistik model kullanılmıştır. Üç sonuç arasından ayrıştırma yapılmıştır: (1)"her gün veya daha fazla" ("günlük"), (2)"her günden daha az" dan "yılıda birkaç kez" den daha az sıklığa kadar ("orta derece") ve (3)"hiçbir zaman" ("hiç").

Bağımsız Değişkenler

Kalma Süresi

Katılımcıların Hollanda'ya taşındığı zamandan bu yana geçen süre ay olarak ölçülmüştür. İleri analizlerde, sürekli değişkenler yerine ay için yapay değişkenler kullanılmış ve süre ile din

Hollanda'daki Yeni Göçmenlerin Dini Değişimi: Göç Olayı

arasında doğrusal olmayan bir ilişki için bir kanıt bulunamamıştır. Tutumlu olmak adına burada doğrusal açıklamalar sunulmuştur.

Göç Öncesi Dini Etkinliklere ve Dini Ritüellere Katılım

Göç öncesi dini etkinliklere ve dini ritüellere katılım, aynı soru ifadesi ve şu anki dini etkinliklere katılım ve ritüel cevap kategorileri ile ölçülmüştür. Katılımcıların "Hollanda'ya göç etmeden önceki" dini faaliyetleri hakkında düşünceleri istenmiştir. Bağımlı değişkenlerin kodlanmasına paralel olması için, aynı üç kategori kullanılmıştır. Bunun, benim öznel bir ölçütüm olduğuna ve daha önceki araştırmalarda da benzer öznel ölçütler kullanılmasına karşın, olası ön yargının yönü ve büyüklüğü ile ilgili çok az şey bilindiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Göç Öncesi Demografik Değişkenler

Katılımcılar, doğdukları ülkeye bağlı olarak, Polonyalılar, Bulgarlar, Türkler, Faslılar, Surinamlılar ve Antilliler olarak altı göçmen grubu şeklinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca, *göçte cinsiyet* (Müslümanlar arasında dini katılımı cinsiyete bağlı eylemleri yakalamak için) ve *yaş* (yıl temelinde ölçüldü) kontrolü yapılmıştır. Kontrol olarak, katılımcının büyükşehirde doğup doğmadığı ve büyüyüp büyümediğini ortaya koyan *göçten önceki yaşanılan bölge* bir kriter olarak sunulmuştur (1=Evet, 0=Hayır). Ayrıca, Hollanda'ya göç etmeden önce *diğer ülkelerde göç öncesi okula gitme* yılları kadar, *asıl ülkedeki göç öncesi okula gitme* yılları ölçütleri de birleştirilmiştir. Her iki ölçüt, herhangi bir katılımcının Hollanda'ya göç etmeden önceki okul yıllarının tamamını kapsamaktadır. Katılımcılara Hollanda'ya göç etmeden önceki ana faaliyetlerinin ne olduğu sorulmuştur. Sonuçlar, *göç öncesi temel aktivite* değişkeni ölçeğinde (1)çalışan, (2)işsiz, (3)eğitim görmekte ve (4) aktif eğitim görmeyenler şeklinde sınıflandırılmıştır. *Göç öncesi Hollanda ziyareti* ölçeği katılımcının göçten önce dört haftadan fazla Hollanda'da ikamet edip etmediğini ölçmektedir (Evet = 1, Hayır = 0).

Göç Sonrası Bağlayıcı Ağlar ve Köprü Kurucu İlişkiler

Bağlayıcı ağlar ve köprü kurucu ilişkiler üç farklı ölçekle ölçülmüştür. İlk olarak, kişilerin günlük yaşamdaki sosyal etkileşimleri kendi ülkelerinden insanlarla, Hollandalı çoğunluk toplumuyla veya diğer gruptan insanlarla görüşme sıklığını ifade edecekleri "Ne sıklıkla'dan/den insanlarla vakit geçirirsiniz?" sorusu yöneltilmiş; Cevap kategorileri: (1)"her gün", (2)"haftada birkaç kez", (3)"ayda birkaç kez", (4)"yılda birkaç kez", (5)"daha az sıklıkta" ve (6)"hiç" şeklinde oluşturulmuştur. Asimetrik bir dağılımı olması nedeniyle, (1)"her gün" kategorisi tüm diğer kategorilerle karşılaştırılmıştır. Daha sonra, *kendi etnik grubundan olanlar, Hollandalılar ve diğer gruplardan olanlar* ile günlük görüşme sıklığı değişkeni dahil edilmiştir. Güçlü ilişkileri daha doğrudan yakalayabilmek için, (1)bekâr, (2)aynı ev ortamında yaşadığı kendi etnik grubundan bir eş, (3)başka yerde yaşayan kendi etnik grubundan bir eş, (4)etnik gruplar-arası eşler, (5) doğum yeri bilinmeyen bir eş ile ilişki şeklinde ayrışan bir *ilişki durumu* değişkeni eklenmiştir. Son olarak, uluslararası bağlantıları hesaba katmak için, Hollanda'ya geldikten sonra doğduğu ülkeyi hiç ziyaret edip etmediğini gösteren *kendi ülkesine ziyaret geri dönüşü* şeklinde bir değişken eklenmiştir (Evet=1; Hayır=0).

Göç Sonrası Kontrol Değişkenleri

Katılımcıların şu an yaşadığı yerel bölgenin etnik kompozisyonu ve göçe kaynaklık eden yetişkin nüfus dikkate alınmıştır. *Göçmen* ifadesi birinci ve ikinci kuşak göçmenlerin her ikisini

(örneğin: en az bir tanesi yurt dışında doğmuş ebeveyne sahip Hollanda’da doğan insanları) de kapsamaktadır. Bilgiler, Hollanda İstatistik Merkez Bürosu’ndan (CBS)⁸ alınmış ve 2010 yılına aittir. CBS Bilgileri, yerel bölge düzeyinde Bulgar göçmenlerin (diğer gruplarda bu bilgilere erişilmiştir) nüfus büyüklüğünde gruba özgü bilgi sağlamamaktadır. İleri analizlerde (talep edildiğinde mevcuttur), Bulgarları dışarıda tutarak bir gruba özel ölçüt (başka bir deyişle katılımcı ile aynı kökenli nüfusun yüzdesi) kullanılmış, ancak bu durum buradaki sonuçlarda bir farklılığa yol açmamıştır.

Katılımcıların mevcut bir işi olup olmadığını ölçmek için, yarı-zamanlı, ya da mevsimlik işlerin de meslek sayıldığı yerlerde (1)şu an bir işe sahip veya (0)işsiz olma seçeneklerine *mevcut çalışan* şeklinde yapay bir değişken kullanılmıştır. Daha sonra aynı meskende katılımcı olarak oturan kişi sayısı (katılımcıyı da kapsayan şekilde) *hane büyüklüğü* olarak dikkate alınmıştır. Bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistiği tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Bağımsız Değişkenlerin Betimleyici Değerlendirmesi

Değişken	Oran	Std.		Max
		sapma	Min.	
Kalış Süresi (Ay)	11,90	7,05	0	36
Doğduğu Ülke				
Polonya	0,22		0	1
Bulgaristan	0,15		0	1
Türkiye	0,29		0	1
Fas	0,11		0	1
Surinam	0,13		0	1
Antiller	0,10		0	1
Göç Öncesi Katılım				
Haftalık	0,34		0	1
Orta	0,51		0	1
Hiç	0,15		0	1
Göç Öncesi Dini Ritüeller				
Günlük	0,31		0	1
Orta	0,53		0	1
Hiç	0,15		0	1
Göç Öncesi Hollanda’ya Gidiş				
Erkek	0,48		0	1
Göç Sırasında Yaş	30,39	9,17	16,75	64,4
Kendi Ülkesinde Eğitim Yılı	13,30	83,27	0	
Herhangi Bir Yerde Eğitim Yılı	0,45	2,32	0	2010
Göç Öncesi Temel Aktivite				25
Çalışan	0,45		0	
İşsiz	0,24		0	1
Okuyan	0,22		0	1
Diğer	0,10		0	1
Aynı Etnik Köken ile Günlük İletişim	0,66		0	1
Hollandalılarla Günlük İletişim	0,41		0	1
Diğerleri ile Günlük İletişim	0,30		0	1
İlişki Durumu				1
Aynı Etnik Kökenden Olan Eş (Evden)	0,39		0	
Bekâr	0,30		0	1
Aynı Etnik Köken (Ev Dışından)	0,05		0	1
Eş, Farklı Uyruk	0,17		0	1
Eş, Uyruğu Bilinmeyen	0,08		0	1
Eş, Uyruğu Bilinmeyen	0,39		0	1
Tekrar Ziyaret	39,99	11,76	5,76	1
% Göçmen, yerel bölge	2,71	1,50	1	49,9
Hane Büyüklüğü	0,44		0	
Aktif Çalışan				10
				1

Sonuçlar

Göçün Parçalayıcı Etkisi

Yakın zamanda gelen göçmenlerin göçten önceki ve sonraki dindarlığı karşılaştırıldığında, hem süreklilik hem de azalmaya dair bulgular ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin çoğunluğu için, dini etkinliklere katılım ve ritüeli frekansı aynı kalmıştır. Aynı zamanda, Hollanda'ya göçten sonra göçmenlerin taşınmalarından öncesine göre ortalama olarak daha az sıklıkta dini toplantılara katıldıklarına (tablo 2) ve daha az sıklıkta ritüel ettiklerine (tablo 3) dair bulgular vardır.

Tablo 2: Göç Öncesi ve Sonrası Dini Etkinliklere Katılımın Çapraz Sınıflandırması (mutlak sayılar).

Göç Öncesi	Göç Sonrası						
	Hiç	Az Sıklıkta	1 x yıl	Dini Günler	1 x Ay	1 x Hafta	> 1 Hafta
Hiç	300	8	2	12	2	2	5
Az Sıklıkta	60	113	9	17	2	8	3
1 x yıl	17	7	14	5	0	0	0
Dini Günler	235	52	17	355	27	20	5
1 x Ay	53	25	7	31	71	14	3
1 x Hafta	95	60	9	77	108	257	5
> 1 Hafta	12	4	5	6	9	21	112

Tablo 3: Göç Öncesi ve Sonrası Dini Ritüellere Katılımın Çapraz Sınıflandırması (mutlak sayılar).

Göç Öncesi	Göç Sonrası					
	Hiç	Az Sıklıkta	Yıllık	Aylık	Haftalık	Günlük
Hiç	279	43	8	5	6	5
Az Sıklıkta	76	314	19	7	5	5
Yıllık	35	53	144	31	7	5
Aylık	15	43	33	149	32	15
Haftalık	5	13	9	48	120	22
Günlük	8	11	9	16	25	643

Bilhassa göçmenlerin kendi memleketlerinde ve Hollanda'da dini etkinliklere katılımları bakımından çapraz-sınıflandırma yapıldığında, %40'ın çaprazın altında olduğu görülüyor ki bundan göçmenlerin göç etmeden öncesine göre daha az sıklıkla dini toplantılara katıldığı anlamı çıkmaktadır (tablo 4). Yaklaşık %53'lük kesim dindarlık bakımından istikrarlı iken, sadece %7'si mevcut durumda göçten öncekine göre daha sık olarak dini toplantılara katılmaktadır. Tablo 4, dini hareketlilik örüntülerinde gruplar arasında önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. En aşırı uçta %67'si Hollanda'da Polonya'dakine göre daha az dini toplantılara katılım gösteren Polonyalılar vardır. Bulgarlar (%41 düşüş) ve Antilliler (%43 düşüş) dini etkinliklere katılımda büyük düşüş göstermekte iken, Türk ve Faslıların sadece %25'i Hollanda'da geldikleri ülkeden daha az sıklıkta dini etkinliklere katılmaktadır.

Dini ritüel örüntülerinde düşüş yerine devamlılık belirleyici olmaktadır. Yakın zamanda gelen göçmenler, Hollanda'da, geldikleri ülkede olduğu gibi dini ritüellere katılımda aynı frekansı (%73) göstermektedir. Nüfusun geri kalanı arasında ritüellere katılım frekansında bir düşüş söz konusu olmakta, ancak dini etkinliklere katılımdaki azalma o kadar çok telaffuz

edilmemektedir. Özellikle nüfusun yaklaşık %17'si göçten sonra öncekine göre daha az ritüellere katılmakta, nüfusun %10'u ise Hollanda'ya taşınmadan öncekine göre daha sık olarak ritüellere katılmaktadır. Grup farklılıkları ile birlikte en büyük düşüşü yine Polonyalılar göstermekte: %30 daha az sıklıkta dini ritüellere katılmakta, buna karşılık %12'si daha sık olarak dini ritüellerle katılmaktadır. Faslılar (%92 istikrarlı, %3'lük bir düşüş) arasında dikkate değer bir süreklilik söz konusudur.

Çok Terimli Logit Regresyonu

Dini etkinliklere katılım (tablo 5) ve ritüelin (tablo 6) *çok terimli logit regresyon* sonuçları ve ortalama marjinal etkileri (AMEs) sunulmuştur. Marjinal etki, modeldeki diğer değişkenler sabit kalırken, tahmin unsurları değiştiğinde (0' dan 1'e kategorik değişkenler durumuna göre ve sürekli değişkenler için bir birim artarak) nasıl değişiklikler olduğunu P (Y=1) ifade eder. Ortalamada/orta terimde Marjinal Etkiler (MEMs) ile bu değişim diğer tüm değişkenlerin ortalamasında değerlendirilir. Ortalama muhtemel birçok değerden sadece biri olduğu için, literatürde genellikle değişimi değerlendirmek için değerlerin bütün aralığı tercih edilir. AME ekonomide iyi bilinir ve sıklıkla kullanılır (Wooldridge, 2009) ve ayrıca AME'nin (log) tahmin oranına üstün birçok etkili özelliği olduğundan yola çıkarak çoğu araştırmacı sosyologlara kullanımını tavsiye eder (Mood, 2010).

Stata 12 programındaki *margins* komutu kullanılarak, hem dini etkinliklere hem de ritüellere katılımın için üç sonuç tahmin edilmiştir: P (Y=1), P (Y=2) ve P (Y=3). Dini etkinliklere katılım dikkate alındığında, temsil ortalaması olasılığı "hiç" dini toplantılara katılmamak anlamına gelen P (Y=1) için 0.34'tür. Katılımcıların %46'sı "orta dereceli sıklıkta" dini katılımcıdır ve yaklaşık %20'si ise her hafta katılım gösterir. Bu sonuçlar referans hattı olarak alınabilir. Dini ritüeller esas alındığında, katılımcıların %18'inin hiç dini ritüellere katılmadığı, %50'sinin orta derece sıklıkta dini ritüellere katıldığı ve %30'unun her gün dini ritüellere katıldığı görülmektedir.

Çokterimli regresyon modelleri bize göçmenlerin Hollanda'da kalma süreleri arttıkça "hiç" katılmama kategorisinden uzaklaşıp "orta dereceli" katılımının arttığını göstermektedir. Daha açık olarak, (burada sunulmayan) ileri analizlerde tahmin edilen olasılık olan Hollanda'ya varışta 0.38 olan dini etkinliklere hiç katılmama oranı, (Kalma süresi =0 ve tüm diğer regresör değişkenler temsil değeriyle eşit) 3 yıldan sonra 0.28'e kadar düşmektedir. SCIP verileri Hollanda'da kalma süresinin haftalık dini etkinliklere katılımı etkileyeceğini iddia etmek için kanıt sağlayamamıştır. Böylece, sadece 3 yılın üzerindeki bir süreçte haftalık katılım sabit kaldığında hiç katılmamaktan orta dereceli katılıma doğru bir değişim gözlemlenmiştir. Kalma süresinin orta dereceli katılımdaki bir artışla eşleştirilmesine rağmen, süre ve ritüel sıklığı arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır (tablo 6).

Tablo 4: Göçmenler Arasında Göç Öncesi ve sonrası Dindarlık Düzeyi Karşılaştırması (%).

	Dini Etkinliklere Katılım			Dini Ritüellere Katılım		
	Düşüş	Sabit	Artış	Düşüş	Sabit	Artış
Türkler	25	68	7	16	73	11
Faslılar	25	63	12	3	92	5
Surinamlılar	38	56	6	17	73	10
Antiller	43	51	6	20	75	5
Polonyalılar	67	28	5	30	58	12
Bulgarlar	41	54	5	13	77	10
Toplam	40	53	7	17	73	10

Hollanda'daki Yeni Göçmenlerin Dini Değişimi: Göç Olayı

Tablo 5: Dini Etkinliklere Katılımın Çokterimli Analiz Regresyonu. (Ortalama marjinal etkiler sunulmuştur).

Değişkenler	$P(Y=1)$	se	$P(y=2)$ arasına	se	$P(Y=3)$	se
	hiç dy/dx		Dy/dx		haftalık dy/dx	
Kalış Süresi (Ay)	-0,003**	(0,001)	0,004***	0,002	-0,001	0,001
Doğduğu Ülke (Referans = Polonya)						
Bulgaristan	-0,050*	(0,029)	0,041	0,044	0,009	0,042
Türkiye	-0,177***	(0,027)	0,024	0,036	0,152***	0,032
Fas	-0,190***	(0,029)	-0,027	0,042	0,217**	0,042
Surinam	-0,116***	(0,029)	0,031	0,040	0,086**	0,034
Antiller	-0,138***	(0,031)	0,069	0,043	0,070*	0,037
Göç Öncesi Katılım (Referans = Hiç)						
Haftalık	-0,531***	0,013	0,202***	0,045	0,329***	0,044
Orta	-0,446***	0,014	0,503***	0,036	-0,058*	0,034
Göç Öncesi Ziyaret	-0,035	0,023	0,009	0,026	0,027	0,018
Erkek	-0,027	0,018	-0,029	0,022	0,056***	0,017
Göç Sırasında Yaş	-0,003**	0,001	0,001	0,001	0,002**	0,001
Kendi Ülkesindeki Eğitim Yılı	0,006***	0,002	-0,007***	0,002	0,001	0,002
Herhangi Bir Yerdeki Eğitim Yılı	-0,009**	0,004	0,012**	0,005	-0,003	0,004
Göç Öncesi Aktivite (Referans = Çalışan)						
İşsiz	0,001	0,023	-0,004	0,026	0,004	0,018
Okuyan	-0,004	0,026	0,036	0,031	-0,032	0,022
Diğer	0,018	0,034	-0,044*	0,037	0,026	0,026
Aynı Etnik Köken ile Günlük İletişim	-0,007	0,019	0,024	0,021	-0,017	0,015
Hollandalılarla Günlük İletişim	-0,036*	0,021	0,044*	0,025	-0,008	0,019
Diğerleri ile Günlük İletişim	-0,078***	0,023	-0,100***	0,025	0,022	0,020
İlişki Dur. (Referans = Aynı Uyruk)	0,023					
Aynı Hanede Eş)	0,041	0,023	-0,023	0,026	0,000	0,019
Bekâr	-0,015	0,042	-0,015	0,045	-0,026	0,028
Aynı Etnik Köken (Dışarıdan)	0,045	0,028	0,005	0,031	0,009	0,019
Eş, Farklı Uyruk	0,005	0,033	-0,043	0,038	-0,001	0,028
Eş, Uyruğu Bilinmeyen	-0,000	0,024	-0,008	0,028	0,004	0,019
Tekrar Ziyaret	-0,010	0,001	-0,000	0,001	0,001	0,001
% Göçmen, Belediye	-0,018	0,006	0,009	0,007	0,001	0,005
Hane Büyüklüğü		0,021	0,054**	0,023	-0,036**	0,016
Aktif Çalışan						

$N = 2246$, $LL = 1614.9$, $LR \chi^2(54) = 1468.25$, $Pseudo R^2 = 0.31$; * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$.

Hem dini etkinliklere katılım hem de ritüel boyutunda, göç öncesi katılım ve ritüel koşuluna bağlı olan belirgin grup farklılıkları da (modellerde kontrol değişkeni olarak yer alan) vardır. Daha yoğun ve yerleşik gruplara ait olan göçmenlerin (Türkler, Faslılar, Surinamlılar ve Antilliler) Polonyalılarla oranla dini katılıma hiç katılmama noktasında daha düşük bir oran varken, Polonyalılarla Bulgarlar arasında belirgin bir fark yoktur. Özellikle, Türkler'in ortalama olarak dini toplantılara hiç katılmama olasılığı Polonyalılarından (referans grubu) %18 puan daha düşüktür. Faslılar için bu oran %19 puan daha düşük; Surinam ve Antilliler için sırasıyla %12 ve %14 oranında düşüktür. Tüm dört geleneksel grup, haftalık dini etkinliklere katılmaya Polonyalı ve Bulgarlara göre daha eğilimlidir.

Dini ritüeller hususuna gelince, grup farklılıklarından daha az bahsedilmekte ancak genel olarak aynı örüntü devam etmektedir. "Günlük" ritüellere katılanlar grubuna girme potansiyelini düşündüğümüz zaman; Türkler, Faslılar, Surinam ve Antilliler, Polonyalılarla kıyaslandığında daha yüksek bir dindarlık seviyesi gösterir. Bulgarlar Polonyalılarla kıyasla daha zayıf bir farkla ayrılmaktadır.

Bağlayıcı ağlar ve köprü kurucu ilişkilerin rolü günlük etkileşimler, ilişkiler ve anavatana geri dönüşle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Genel olarak, bağlayıcı ağların dindarlığı geliştirdiği veya köprü kuran bağların dini katılımı azalttığı hipotezini desteklemek için açık bir gösterge bulunamamıştır. Sonuçlar özel olarak, bağlayıcı ağların hiç dini ritüellere katılmama oranında sadece %2,5'lik bir düşüşe sebep olduğunu -istatistiksel olarak önemli ancak pratikte küçük bir etki- göstermekte iken aynı etnik kökenden olanlarla günlük iletişimin dini katılımı ile ilişkisiz olduğunu göstermektedir. Dahası, aynı etnik kökenden bir tanıdığına sahip olmak (aynı evde veya başka bir yerde yaşayan) dini etkinlikler ile ilişkili görünmemektedir. Göçmenlerin göçten sonra kendi ülkesini ziyaret edip etmemesinin de dindarlık ile bir bağıntısı bulunamamıştır. Köprü kurucu ilişkiler ile ilgili olarak beklentilerin aksine, Hollandalılarla günlük ilişki içinde olmanın dini etkinliklere hiç katılmama ihtimalini azalttığı ve ara-sıra katılımı artırdığı tespit edilmiştir. Aynı doğrultuda, söz konusu köprü kurucu ilişkiler günlük dini ritüeller ile olumlu şekilde bağlantılıdır. Dahası, göç öncesi dindarlık durumuna bağlı olarak, bir ilişkisi bulunanların daha az dindar olduğuna dair bir kanıt bulunamamıştır.

Tablo 6: Çokterimli Dini Ritüel Lojistik Regresyonu. (Marjinal etkiler ortalama düzeyde sunulmaktadır).

Değişken	P(Y=1)	se	P(y=2)	se	P(Y=3)	se
	hiç dy/dx		arasıra Dy/dx		günlük dy/dx	
Kalış Süresi (Ay)	0,001	0,001	0,000	0,001	-0,001	0,001
Doğduğu Ülke (Referans = Polonya)						
Bulgaristan	-	0,020	0,115***	0,034	-0,040	0,028
Türkiye	0,075***	0,022	-0,026	0,028	0,033*	0,019
Fas	-0,006	0,041	-0,248***	0,074	0,0356***	0,083
Surinam	-	0,026	-0,018	0,032	0,043*	0,023
Antiller	0,108***	0,027	-0,007	0,035	0,062**	0,028
Göç Öncesi Katılım ((Referans = Hiç)	-0,025					
Günlük	-0,055**	0,023	-0,338***	0,062	0,726***	0,065
Orta	-	0,017	0,453***	0,028	0,001	0,023
Göç Öncesi Ziyaret	-	0,017	0,015	0,020	0,015	0,012
Erkek	0,389***	0,013	0,000	0,016	-0,011	0,010
Göç Sırasında Yaş	-0,454	0,001	0,002**	0,001	0,001	0,001
Kendi Ülkesinde Eğitim Yılı	-0,030*	0,001	0,000	0,002	0,000	0,001
Herhangi Bir Yerde Eğitim Yılı	0,011	0,003	0,010***	0,003	-0,004*	0,002
Göç Öncesi Aktivite (Referans = Çalışan)	-					
İşsiz	0,003***	0,016	-0,007	0,019	0,026**	0,012
Okuyan	-0,001	0,019	0,035	0,024	-0,026	0,016
Diğer	-0,006**	0,026	0,038	0,030	-0,010	0,017
Aynı Etnik Köken ile Günlük İletişim		0,014	0,041**	0,016	-0,016	0,010
Hollandalılarla Günlük İletişim	-0,018	0,015	-0,050***	0,019	0,047***	0,014
Diğerleri ile Günlük İletişim	-0,009	0,06	-0,020	0,020	-0,017	0,013
İlişki Dur. (Aynı Uyruk	-0,025					
Aynı Hanede Eş)	-0,025*	0,017	-0,009	0,020	-0,013	0,013
Bekâr	0,002	0,036	-0,051	0,039	-0,017	0,021
Aynı Etnik Köken (Dışarıdan)	0,036**	0,020	-0,001	0,024	-0,017	0,015
Eş, Farklı Uyruk	0,022	0,016	0,016	0,027	0,010	0,018
Eş, Uyruğu Bilinmeyen	0,022	0,018	-0,022	0,021	0,011	0,014
Tekrar Ziyaret	0,067	0,001	-0,001	0,001	-0,000	0,000
% Göçmen, Belediye	0,018	0,004	0,002	0,005	0,002	0,003
Hane Büyüklüğü	-0,026	0,015	0,047***	0,018	-0,026**	0,012
Aktif Çalışan	0,010					
	0,001**					
	-0,004					
	-0,021					

N = 2230; LL =918.69, LR chi2(54) = 2710.60, Pseudo R2 = 0.60. *p<0.1.; **p< 0.05.; ***p< 0.01.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmadan üç ana sonuç çıkarılabilir. *İlk olarak*, göç olayı Hollanda'ya son zamanlarda gelen göçmenlerdeki dini faaliyetleri genel anlamda azaltmaktadır. Buna rağmen göçmenlerin çoğunluğu için, dini etkinliklere katılım ve dini ritüelin sıklığı aynı kalmakta, büyük bir göçmen grubu ise göçten öncekine göre daha az dini toplantı ve ritüele katılmaktadır. Bu parçalayıcı özellik ABD'ye (Akresh, 2011; Connor, 2009a; Massey ve Higgins, 2011) ve Kanada'ya (Connor, 2008, 2009b) son zamanlarda gelen göçmenler arasında tespit edilen sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Hollanda'daki göçmenler arasında dindarlıktaki bu düşüş hem dini etkinliklere katılım hem de ritüeller düzeyinde gözlemlenmiş ancak, katılım bağlamındaki düşüş daha belirgin olmuştur. Hollanda'da katılım göçten öncekine göre %40 oranında daha az iken, ritüel oranı yalnızca %17 civarı düşüş göstermiştir. Dini etkinliklere katılım ve dini ritüellerin her ikisi için düşüş sosyal etki teorisi ile tahmin edilmişken, dini talep teorisi ile sadece dini katılımındaki önemli düşüş paralellik göstermektedir.

İkinci olarak, dini sürekliliğin seviyesi ve düşüşü Hollanda'daki göçmen gruplar arasında belirgin farklılıklar göstermektedir. Göçten önceki dindarlığın durumuna bağlı olarak, “eski” göçmen grubuna ait olan Türkler, Faslılar, Surinamlılar ve Antilliler'in “yeni” gelen Polonyalılar ve Bulgarlara göre dini toplantılara ve dini ritüellere daha sık katıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İlginçtir ki bu, hem Türkiye ve Fas'tan gelen yerleşik Müslüman grupların, hem de ağırlıklı olarak Hristiyan olan Surinam ve Antilliler'in Hollanda'da Bulgaristan'dan yeni gelen Müslüman ve Polonya'dan yeni gelen Hristiyan göçmenlerden daha çok dini süreklilik gösterdikleri anlamına gelmektedir. Böylece, dini süreklilik için kendi ülkelerindeki dini bağlılıklarından ziyade Hollanda'daki göçmen topluluğun boyut ve tarihinin önemli olduğu görülmektedir. Daha büyük ve daha eski gruplardaki göçmenlerin göç öncesi dindarlıkla daha güçlü sürekliliğinin bulunması, (dindarlığın) asimile edici güçlere karşı daha dirençli bir koruma aracı olmasının sonucu olabilir. Başka bir deyişle; daha büyük etnik ağlara sahip olmak etnik grubun dini denetimini sağlamakta ve onları (göçmenleri) daha seküler olan Hollanda norm ve uygulamalarına karşı korumaktadır. Dini pratikler dikkate alındığındaki bir başka muhtemel açıklama, dini ortamın “yeni” gruplara göre Hollanda'da daha uzun süredir yaşayan ve sayıca daha büyük olan “eski” ve daha büyük grupların taleplerine daha iyi cevap verdiğidir. Her halükârda, büyük grup farklılıkları göçten sonraki dini sürekliliğin ve düşüşün ait olunan grubun özelliğine bağlı olduğunu göstermiştir.

Üçüncü olarak, göç öncesinden göç sonrasında dindarlıkta görülen düşüş, bireysel deneyimlere daha az bağlı gibi görünmektedir. Hollanda'daki bir göçmen diyelim ki sadece üç aydır veya 25 aydır orada yaşıyor olsun, dini etkinliklere katılımı çok fazla artmaz. Hollanda'da kalış süresi haftalık dini katılım oranını arttırmaz ve Hollanda'da kalma süresi, ritüelin sıklığı ile ilişkili değildir. Göçmenin Hollandalılarla, aynı etnik kökenindekilerle veya başkalarıyla iletişimde olmasının ya da anavatana ziyaret yapıp yapmamasının dini durumla alakalı anlamlı bir etkisine rastlanmamıştır. Bu tür bireysel durumlar, göç öncesinden göç sonrasında dindarlığı artırma ya da azaltma etkisi göstermemektedir.

Bu çalışma, aynı zamanda sonraki çalışmalar için yeni tartışma alanları ve sorularını tetiklemektedir. Bunlardan biri, *Neden kalış süresi dini etkinliklere katılımında makul bir artışa neden olurken, dini ritüeller dikkate alındığında böyle bir değişiklik yoktur?* Öncelikle,

Hollanda'daki bulgularım önceki araştırmalardan çıkan karışık sonuçlar ve kalış süresinin güçlü bir etkisi olmadığı şeklindeki bulgularla çelişmemektedir (Akresh, 2011; Connor, 2008, 2009b; Massey ve Higgins, 2011; Van Tubergen, 2007; Van Tubergen ve Sindradóttir, 2011). Teorik olarak, karşıt faktörler aynı anda çalışıyor olabilir: Bir yandan (*dini talep teorisini* izlediğimizde) göçmenlerin yeni dini ortam hakkında bilgiye ulaşması ve ritüel için uygun bir yer bulması zaman almakta (örneğin, katılımdaki artış zamanla olur), diğer yandan (*sosyal etki teorisini* izlediğimizde) ek süre ile birlikte göç alan ülkenin seküler norm ve uygulamaları ile yüz yüze gelmekte ve bundan etkilenilmektedir (dini etkinliklere ve dini ritüellere katılımda azalma). Dini ritüellere katılım hususunda ise, talebi temin eden tarafın herhangi bir sınırlama sunmamasına rağmen zamanla ritüel sıklığında açık bir azalma gözlemlenmemiştir (sosyal etki teorisi tarafından ileri sürüldüğü şekilde). Göçmenlerin Hollanda'da kalış süresi ile ilişkili olarak dini etkinliklere katılım artarken dini ritüellere katılımda değişim yaşanmadığı göz önüne alındığında, dini talep teorisinin hipotezi burada doğrulanmıştır.

İleri araştırmalar, göçmenlerin zaman alması pahasına kendi mahallelerinde veya uzakta nasıl uygun bir ritüel yeri arayıp bulduğunu araştırmaya yönlendirmektedir. Massey ve Higgins, yakınlarda dini talepleri karşılayıcı bir unsur bulunmasının önemini vurgular: "Eğer kişinin bölgesinde kilise veya ritüel yeri yoksa, dini katılım sıklığı tartışma konusudur". Belçika ve Hollanda'daki daha önceki çalışmalar dini taleplerin karşılanması ile ilgili somut ölçütler kullanmış (mesela yakın çevredeki cami sayısı) ve bu çalışmalarda dini ihtiyaçları temin eden yerin yakınlığının dini etkinliklere katılımı pozitif bir ilişkisi olduğu kanıtlanmıştır (Maliepaard vd., 2012; Smits vd., 2010). Buna karşılık, bu bulguların doğrudan bir sebep-sonuç ilişkisi gösterdiği ya da bölgesel tercihlerin (kısmen) dini taleplerden etkilendiği hala kesin değildir.

İleri araştırmalar için başka bir soru, bağlantı ağları ve köprü kurucu ilişkilerin neden yeni göçmenlerin dindarlığı üzerinde güçlü ve tutarlı bir etkisi yokmuş gibi görüldüğü üzerinedir. Sosyal etkileşimin bu örüntüleri Hollanda'da ortalama olarak daha uzun süredir yaşayan göçmenler üzerinde daha önce gözlemlenmiştir (Maliepaard ve Phalet, 2012; Van Tubergen, 2007). Muhtemelen, her iki çalışma da göç öncesi dindarlığı kontrol etmeksizin (karşılaştırma yapmadan) kesitsel veriye dayandığı için, sosyal bağların etkisini abartmıştır. Daha dindar olan göçmenlerin daha az dindar olanlara göre aynı etnik kökenden olanlarla kurulan ilişkilere daha fazla ilgi gösterdiği (ve köprü kurucu ilişkilere daha az ilgi gösterdiği) söylenebilir. Bu çalışmada, göç öncesi dindarlık gerçekten de dikkate alınmış ve önceki dindarlık dışarıda bırakıldığı zaman (sonuçlar burada sunulmamıştır) bağlayıcı ağların dini etkinliklere ve dini ritüellere katılım üzerinde daha kuvvetli ve olumlu etkisi olduğu görülmüştür.

Yeni göçmenler arasında köprü kurucu ilişkiler ile dindarlık arasındaki bağlantıya dair şaşırtıcı bulgular da yeni bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Eğer bu sonuçlar doğruysa, göçmenlerin zamanla, Hollandalı çoğunluk üyeleri ile bağlantılarını geliştirdikçe, daha dindar olacakları anlamına gelmektedir. Muhtemelen, bu tür köprü kurucu ilişkiler, mahallede yeni bir dini ritüel yeri yapmak için siyasi güçten, ritüel için uygun yerlerin bilgisine kadar değişen şekilde önemli kaynaklar sağlar. Diğer türlü ise, etnik grup içi ilişkilerin yeni göçmenlere farklılıklarının, kamunun göçmenlere yönelik düşmanlığının ve etnik ayrımcılığın farkına varmasını sağlaması olabilir. Dışlama ve ayrımcılığın fark edilmesi, göçmenleri kendi dinlerini muhalif bir kimlik olarak yeniden kurmaya yöneltebilir (Fleischmann vd., 2011).

KAYNAKLAR

- AKRESH, I.R., (2011). Immigrants' religious participation in the United States. *Ethnic and Racial Studies* 34, 643–661.
- ALANEZİ, F., Sherkat, D.E., (2008). The religious participation of US immigrants: exploring contextual and individual influences. *Social Science Research* 37, 844–855.
- CADGE, W., Ecklund, E. H., (2007). Immigration and religion. *Annual Review of Sociology* 33, 359–379.
- CONNOR, P., (2008). Increase or decrease? The impact of the international migratory event on immigrant religious participation. *Journal for the Scientific Study of Religion* 47, 243–257.
- CONNOR, P., (2010). Contexts of immigrant receptivity and immigrant religious outcomes: the case of Muslims in western Europe. *Ethnic and Racial Studies* 33, 376–403.
- CONNOR, P., (2009a). International migration and religious participation: the mediating impact of individual and contextual effects. *Sociological Forum* 24, 779–803.
- CONNOR, P., (2009b). Immigrant religiosity in Canada: multiple trajectories. *Journal of International Migration and Integration* 10, 159–175.
- DİEHL, C., Koenig, M., (2009). Religiosität Türkischer Migranten Im Generationenverlauf: Ein Befund Und Einige Erklärungsversuche. *Zeitschrift Für Soziologie* 38, 300–319.
- FİNKE, R., Stark, R., (1998). Religious choice and competition. *American Sociological Review* 63, 761–766.
- FLEİSCHMANN, F., Phalet, K., Klein, O., (2011). Religious identification and politicization in the face of discrimination: support for political Islam and political action among the Turkis and Moroccan second generation in Europe. *British Journal of Social Psychology* 50, 628–648.
- GÜNGÖR, D., Fleischmann, F., Phalet, K., (2011). Religious identification, beliefs, and practices among Turkish Belgian and Moroccan Belgian Muslims: intergenerational continuity and acculturative change. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 42, 1356–1374.
- IANNACCONE, L.R., 1998. Introduction to the economics of religion. *Journal of Economic Literature* 36, 1465–1495.
- LUBBERS, M., Van Tubergen, F., Gijsberts, M., (2011). The Netherlands Institute for Social Research, Central Bureau of Statistics Netherlands. *Socio-Cultural Integration Processes among New Immigrants in the Netherlands (SCIP)*. Utrecht University: Wave 1 Dataset.
- MALİEPAARD, M., Lubbers, M., Gijsberts, M., (2010). Generational differences in ethnic and religious attachment and their interrelation. a study among Muslim minorities in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies* 33, 451–472.

- MALİEPAARD, M., Lubbers, M., Gijssberts, M., (2012). Reaching the limits of secularization? Turkish and Moroccan-Dutch Muslims in the Netherlands, 1998–2006. *Journal for the Scientific Study of Religion* 51, 359–367.
- MALİEPAARD, M., Phalet, K., (2012). Social integration and religious identity expression among Dutch Muslims: the role of minority and majority group contact. *Social Psychology Quarterly* 75, 131–148.
- MASSEY, D.S., Higgins, M.E., (2011). The effect of immigration on religious belief and practice. A theologizing or alienating experience? *Social Science Research* 40, 1371–1389.
- MOOD, C., (2010). Logistic regression: why we cannot do what we think we can do, and what we can do about it. *European Sociological Review* 26, 67–82.
- NEED, A., De Graaf, N.D., (1996). ‘Losing my religion’: a dynamic analysis of leaving the church in the Netherlands. *European Sociological Review* 12, 87–99.
- RUITER, S., Van Tubergen, F., (2009). Religious attendance in cross-national perspective: a multilevel analysis of 60 countries. *American Journal of Sociology* 115, 863–895.
- SHERKAT, D.E., (1998). Counterculture or continuity? Competing influences on baby boomers’ religious orientations and participation. *Social Forces* 76, 1087–1114.
- SHERKAT, D.E., Wilson, J., (1995). Preferences, constraints, and choices in religious markets: an examination of religious switching and apostasy. *Social Forces*, 73, 993–1026.
- SMİTS, F., Ruiter, S., Van Tubergen, F., (2010). Religious practices among Islamic immigrants: Moroccan and Turkish men in Belgium. *Journal for the Scientific Study of Religion* 49, 247–263.
- STARK, R., Iannaccone, L.R., (1994). A supply-side reinterpretation of the ‘secularization’ of Europe. *Journal for the Scientific Study of Religion* 33, 230–252.
- TE GROTENHUIS, M., Scheepers, P., (2001). Churches in Dutch: causes of religious disaffiliation in the Netherlands, 1937–1995. *Journal for the Scientific Study of Religion* 40, 591–606.
- VAN TUBERGEN, F., Sindradóttir, J.Í., (2011). The religiosity of immigrants in Europe: a cross-national study. *Journal for the Scientific Study of Religion* 50, 272–288.
- VAN TUBERGEN, F., (2007). Religious affiliation and participation among immigrants in a secular society: a study of immigrants in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 33, 747–765.
- VOAS, D., Fleischmann, F., (2012). Islam moves west: religious change in the first and second generations. *Annual Review of Sociology* 38, 161–1621.
- WOOLDRIDGE, J.M., (2009). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. South-Western Pub, Mason (OH), United States.

¹ Prof. Dr.; e-posta: f.vantubergen@uu.nl; Utrecht Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Hollanda. Tubergen'in göç ve din ile ilişkili sosyolojik önemli çalışmaları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Kruse, Hanno, Smith, Sanne, van Tubergen, Frank & Maas, Ineke (01-01-2016). From neighbors to school friends? How adolescents' place of residence relates to same-ethnic school friendships. *Social Networks*, 44, (pp. 130-142) (13 p.); Geven, S.A.J., van Tubergen, F.A. & Kalmijn, M. (2016); The ethnic composition of schools and students' problem behaviour in four European countries: the role of friends. *Journal of Ethnic and Migration Studies*; Martinovic, Borja, van Tubergen, Frank & Maas, Ineke (02-01-2015). A longitudinal study of interethnic contacts in Germany - Estimates from a multilevel growth curve model. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (1), (pp. 83-100) (18 p.); van Tubergen, F.A. (02-01-2015). Ethnic Boundaries in Core Discussion Networks - A Multilevel Social Network Study of Turks and Moroccans in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (1), (pp. 101-116) (16 p.); van Tubergen, F.A. & Volker, Beate (09-06-2015). Inequality in Access to Social Capital in the Netherlands. *Sociology*, 49 (3), (pp. 521-538) (18 p.); Emonds, Viktor & van Tubergen, F.A. (04-06-2015). Mixed parents, mixed results - Testing the effects of cross-nativity partnership on children's educational attainment. *Sociological Perspectives*, 58 (2), (pp. 145-167) (23 p.); Smith, Sanne, Maas, Ineke & van Tubergen, Frank (01-09-2015). Parental Influence on Friendships Between Native and Immigrant Adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 25 (3), (pp. 580-591) (12 p.); Hofstra, B., Corten, R. & van Tubergen, F.A. (08-05-2015). Who was first on Facebook? Determinants of early adoption among adolescents. *New Media and Society*; Blommaert, Lieselotte, Coenders, Marcel & van Tubergen, Frank (2014). Discrimination of Arabic-named applicants in the Netherlands: An internet-based field experiment examining different phases in online recruitment procedures. *Social Forces*, 92 (3), (pp. 957-982) (26 p.); Blommaert, Lieselotte, Coenders, Marcel & van Tubergen, Frank (2014). Ethnic discrimination in recruitment and decision makers' features: Evidence from laboratory experiment and survey data using a student sample. *Social Indicators Research*, 116 (3), (pp. 731-754) (24 p.); Smith, Sanne, Maas, Ineke & van Tubergen, Frank (01-01-2014). Ethnic ingroup friendships in schools - Testing the by-product hypothesis in England, Germany, the Netherlands and Sweden. *Social Networks*, 39, (pp. 33-45) (13 p.); Spörlein, Christoph, Schlueter, Elmar & van Tubergen, Frank (01-01-2014). Ethnic intermarriage in longitudinal perspective - Testing structural and cultural explanations in the United States, 1880-2011. *Social Science Research*, 43, (pp. 1-15) (15 p.); van Tubergen, Frank & Mentjox, Tessel (01-01-2014). Herkunftssprachkompetenz von jugendlichen Immigranten in England, Deutschland, den Niederlanden und Schweden. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 66 (1 supplement), (pp. 241-262) (22 p.); Van De Pol, Jasper & Van Tubergen, Frank (01-03-2014). Inheritance of religiosity among Muslim immigrants in a secular society. *Review of Religious Research*, 56 (1), (pp. 87-106) (20 p.); de Vroome, Thomas & van Tubergen, Frank (01-01-2014). Settlement Intentions of Recently Arrived Immigrants and Refugees in the Netherlands. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 12 (1), (pp. 47-66) (20 p.); van Tubergen, Frank (01-01-2014). Size and socio-economic resources of core discussion networks in the Netherlands - Differences by national-origin group and immigrant generation. *Ethnic and Racial Studies*, 37 (6), (pp. 1020-1042) (23 p.); Kanas, Agnieszka & van Tubergen, Frank (01-01-2014). The conditional returns to origin-country human capital among Turkish and Moroccan immigrants in Belgium. *Social Science Research*, 46, (pp. 130-141) (12 p.); Spörlein, Christoph & van Tubergen, Frank (01-01-2014). The occupational status of immigrants in Western and non-Western societies. *International Journal of Comparative Sociology*, 55 (2), (pp. 119-143) (25 p.); De Hoon, Sean & Van Tubergen, Frank (01-01-2014). The religiosity of children of immigrants and natives in England, Germany, and the Netherlands - The role of parents and peers in class. *European Sociological Review*, 30 (2), (pp. 194-206) (13 p.); Schimmer, Paulien & van Tubergen, Frank (14-04-2014). Transnationalism and ethnic identification among adolescent children of immigrants in the Netherlands, Germany, England, and Sweden. *International Migration Review*, (pp. 680-708) (29 p.).

² Ordinary Least Squares (Sıradan en küçük kareler, SEKK); Gauss-Markov teoreminin önemi şuradan gelmektedir: Eğer varsayım MLR.1-MLR.5 sağlanıyorsa, bu durumda artık (3.59) daki türde başka doğrusal ve sapmasız tahmin ediciler aramamıza gerek yoktur. En küçük varyanslı tahmin edici SEKK (OLS) dir. Bağlanım çözümlemesinde amaç, örneklem bağlanım işlevi (ÖBI) temel alınarak anakütle bağlanım işlevinin (ABI) olabildiğince doğru biçimde tahmin edilmesidir. Bunun için kullanılan en yaygın yol "sıradan en küçük kareler" (ordinary least squares), kısaca "SEK" (OLS) yöntemidir. SEK yönteminin 1794 yılında Alman matematikçi Carl Fredrich Gauss tarafından bulunduğu kabul edilir.

³ Surinam, Güney Amerika'da Brezilya ile komşudur. Eski Hollanda sömürgesidir. Nüfusu dört yüzbin civarındadır. Resmi dili Flemenkçe'dir. Ülkenin başlıca dinleri Hristiyanlık, İslamiyet ve Hinduizm'dir. 1975 yılında Hollanda'dan bağımsızlığını ilan etmiştir.

⁴ Antiller (Nederlandse Antillen), eski adıyla Hollanda Batı Hint Adaları, Karayip denizinde yer alan ada topluluğudur. Resmi dili Flemenkçe ve İngilizcedir. Büyük oranda Hristiyanlık yaygın iken İslam ve Musevilik de diğer dinlerdir.

⁵ Avrupa Birliği Çerçeve Programları kapsamında bir uygulama aracı olarak kullanılmakta olan ERA(European Research Area).NET projeleri, Avrupa Birliği üyesi ve Avrupa Birliği üyeliğine aday olan ülkelerde, ulusal ve bölgesel araştırma programları arasında koordinasyon sağlayarak, araştırma programlarının geliştirilip güçlendirilmesini hedeflemektedir.

⁶ <http://www.norface-migration.org/>

⁷ SCIP, "Avrupa'daki (Almanya, Hollanda, İrlanda ve İngiltere) yeni göçmenler arasındaki erken Sosyo-Kültürel Entegrasyon Süreçlerinin neden ve sonuçları" adıyla bilinen büyük bir Avrupa araştırma projesidir. SCIP uluslararası bir araştırma ekibince ortaklaşa yürütülen bir araştırma projesidir. Bu projenin genel koordinasyonu Almanya'nın Göttingen Üniversitesi'nce sağlanmaktadır.

⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek